

II. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ В СВІТЛІ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ “НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА 2012-2021 РОКИ”

Олена Ільченко

ДОЦЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ І СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТ ЖІНОК В ОСВІТІ УКРАЇНИ (XVII – XVIII СТОЛІТТЯ)

Жіноче начало української ментальності з давніх-давен міцно вкоренилося в суспільній свідомості нашого народу і яскраво проявляється в національно-державній ідеології країни. Особливе осердя жіночої ідентичності традиційно поєднувало образи “жінки-берегині” українського роду, яка вражала добротою і милосередністю, жертівністю й співчутливістю, та “жінки-патріотки”, “жінки-захисниці” національних інтересів, яка, на рівні із чоловіками, проявляла мужність і волелюбність, самостійність й відданість своїй державі. Саме такі жінки, з високими імперативами культу материнства і патріотизму впродовж багатьох століть формували ментальне консолідуюче ядро української нації, зберігаючи її духовно-ідейні інформаційні потоки, зміцнюючи її ідентичність та цілісність.

Історія дає нам величні приклади самопосягати і жертвності славетного жіноцтва як активного учасника творення української державності. Духовно-моральний простір жіночої благодійності XVII–XVIII ст. – періоду відчайдушної боротьби народу за своє соціальне та національно-релігійне визволення – відкрив цілу плеяду незалежних, вольових і рішучих жінок-патріоток, які назавжди залишили свій слід на небі української духовності. Серед числа таких жінок, найвідомішими учасницями благодійного руху, за даними нашого дослідження, були: Ганна Гойська, Галшка Гулевичівна, Раїна Могилянка-Вишневецька, Раїна Соломирецька-Гойська, Раїна Козерад-Боговитинова Ярмолинська, Марина Мокієвська-Мазепа, Анастасія Скоропадська, Наталія Розумовська, Наталія Долгорука та ін. Це були достойні представниці свого часу, які перебували у вирі суспільних процесів, активно впливаючи не лише на громадське та духовно-культурне життя країни, але й на розвиток національної освіти.

Актуальність представленого дослідження полягає в тому, що звернення до історичного досвіду жіночої благодійності в освіті України дозволить сьогодні усвідомити: по-перше, важливість виховання національної культури й етики благодійної діяльності, формування громадянської культури населення, його патріотизму, соціальної відповідальності та обов’язку; по-друге, необхідність посилення милосердної, філантропічної природи благодійних практик, нагальність культивування добра, миру й щиросердності серед людей; по-третє, потребу популяризації здобутків жіночої благодійності в освіті XXI ст., накопичення знань та розширення наукової інформації про феномен благодійності жінок; по-четверте, обов’язковість гармонізації жіночих і чоловічих благодійних ініціатив на основі гендерної демократії і паритетності; по-п’яте, необхідність підвищення престижності й конкурентоспроможності освіти відповідно до вимог інноваційного розвитку українського суспільства, створення сприятливих умов для інтелектуального інвестування.

Доцільність дослідження з окресленої проблеми зумовлена гострою необхідністю подолання нагальних соціально-педагогічних суперечностей.

У руслі концептуальних засад жіночої благодійної діяльності в освіті:

- між прагненням української спільноти до динамічних інтеграційних процесів входження у європейський простір та низьким рівнем суспільного визнання жіночої благодійності в освіті як неодмінного атрибута цивілізованої демократичної країни XXI ст.;

- між необхідністю зміцнення християнської духовно-моральної природи жіночої благодійної діяльності, її опору на людиноцентристські демократичні життєві позиції та надмірною комерціалізацією і "прагматизацією" сучасного життя, що загрожує проявами бездуховності, меркантильності, нехтування моральних, правових і соціальних норм суспільства;

- між потребою формування концептуальних засад сучасної благодійності на основі системності, інноваційності, прозорості, партнерства; необхідністю розроблення її національних стандартів і стратегій розвитку та відсутністю комплексної, цілеспрямованої системи дій держави, бізнесу, суспільства, що гальмує прояви благодійності як жіночої професійно-сформованої гендернозорієнтованої специфіки;

- між активними демократичними і правовими процесами в країні та недосконалим формуванням юридично-правової бази благодійності.

У руслі гендернозорієнтованого змісту жіночих благодійних практик в освітній галузі:

- між зростаючою потребою усвідомлення в змісті суспільних практик феномена жіночої благодійності як показника соціального прогресу, рівня розвитку демократичних, паритетних відносин жінок і чоловіків та недосконалим регулюванням гендерних явищ і процесів у державі, результатом яких стають окремі прояви дискримінації (за ознакою статі, релігії, віку, етнічного походження тощо);

- між готовністю українських жінок активно включатися в суспільне і духовно-культурне життя країни та наявністю у вітчизняному соціумі патріархальної ідеології, жорстких стандартів традиційної культури фемінності і маскулінності;

- між реальними надбаннями і здобутками благодійної діяльності жінок в освіті України та відсутністю сформованої бази знань і наукової інформації про феномен жіночої благодійності, слабкою її популяризацією й недооцінкою в результаті неоднозначного ставлення громадськості до факту існування жіночої філантропії;

- між наявними теоретичними обґрунтуваннями та історичними дослідженнями з «жіночої проблематики», зокрема з вивчення благодійної діяльності жінок в освіті, та «відставанням» наукового доробку від практичних потреб сьогодення.

У руслі інноваційних тенденцій розвитку вітчизняного освітнього простору:

- між загальною тенденцією інтегрування українського суспільства до європейського і світового освітнього простору та гострою потребою у збереженні кращих національних традицій, зокрема благодійної діяльності жінок в освіті України XVII – XVIII ст.;

- між прагненням до вдосконалення вітчизняної галузі освіти в контексті інноваційних тенденцій її розвитку та низькою мотивацією громадськості і бізнесових структур до інвестування в сучасний освітній сектор, відсутністю дієвих механізмів залучення додаткових фінансів для задоволення освітніх потреб населення;

- між необхідністю розроблення теоретико-концептуальної основи благодійної діяльності жінок як дієвого важеля розбудови і розвитку освітньої галузі та науково-педагогічною і громадсько-культурною неготовністю реально сприймати і розглядати феномен вітчизняної жіночої благодійності в освіті;

- між утвердженням соціальної думки про необхідність виховання нової генерації людей, зокрема майбутніх жінок і чоловіків-благодійників із гендерно-чутливим стереотипом мислення та традиційною статево-рольовою освітньою ідеологією, яка гальмує встановлення гендерних перспектив у країні.

Перші спроби дослідження проблеми благодійної діяльності жінок в Україні ведуть свою хронологію з другої половини XIX ст., розкриваючи цей феномен в різних аспектах та контекстах інтерпретації. В *історіографії загальноісторичних досліджень* провідними напрямками виявилися: *історичний* (М. Грушевський, М. Костомаров, І. Огієнко, О. Рігельман, Н. Яковенко, Г.-Л. де Боплан (Франція), ін.); *церковно-культурологічний* (А. Борисенко, І. Гандзілевська, О. Голованюк, А. Гудима, О. Левицький, О. Петровський, А. Савич, ін.); *культурно-просвітницький* (Б. Грінченко, М. Довбищенко, Я. Ісаєвич, П. Кралюк, О. Криловський, О. Матковська, Ф. Тітов, А. Бобер (Польща), С. Кардашевич (Польща), ін.); *освітньо-релігійний* (Д. Вишневський, М. Возняк, П. Кралюк, О. Левицький, Т. Шевченко, К. Лен (Польща), І. Коханович (Польща), К. Харлампович (Польща), ін.); *історико-педагогічний* (Н. Дем'яненко, О. Дзюба, О. Любар, Є. Мединський, С. Сірополко, О. Сухомлинська, ін.). На тлі піднятих у цих роботах глобальних питань: а) висвітлення національних традицій благодійності українського народу; б) вивчення історії друкарської справи та видавництва нових перекладних книг; в) дослідження культурних рухів в Україні, міжконфесійного протистояння церкви та її духовних шкіл; г) вивчення ретродосвіду заснування і розвитку окремих монастирів та церков; д) дослідження історії організації та становлення братських громад; е) аналізу освітньо-ідеологічного протистояння, зокрема католицької і православної моделей шкільництва – автори побіжно та епізодично згадували окремі імена відомих благодійниць, не піднімаючи питання про жіночу філантропію як окремішнє соціальне та історичне явище. У руслі роботи названі праці створюють загальну історичну та освітньо-культурну канву для вивчення благодійності жінок в освіті України XVII–XVIII ст.

В *історіографії теоретико-узагальнювальних досліджень благодійності* викристалізувалися такі основні напрями: *дискусійно-публіцистичний* (Р. Апресян, В. Дерюжинський, Є. Максимов, З. Масловська, М. Шпилевський, ін.); *науково-пошуковий* (П. Гергієвський, В. Герье, О. Стог, А. Якобій, ін.). Репрезентовані праці у контексті: а) розкриття сутності і змісту явища благодійності; б) порівняльного аналізу теоретичних підходів до соціальної допомоги в західних країнах та російській імперії; в) обґрунтування моделей, форм і способів надання благодійної підтримки; г) формування ефективної законодавчої бази з розвитку благодійних ініціатив – вміщують фрагментарні свідчення про участь жінок у благодійному процесі. У межах роботи пізнавальний актив представлених праць закладає теоретичне підґрунття щодо розуміння концептуальних засад, особливостей і закономірностей благодійної діяльності як цілеспрямованого соціально значущого процесу.

В *історіографії історико-ретроспективних досліджень вітчизняної благодійності* сформувалися такі головні напрями: *філософсько-історичний* (О. Качуровська, В. Ковалінський, М. Дмитрієнко, ін.); *історичний, теоретико-пізнавальний* (О. Донік, В. Ключевський, Т. Курінна, М. Молчанова, В. Рождественський, І. Суровцева, Н. Товстоляк, О. Хаустова, ін.); *історичний, соціокультурний* (В. Ковалінський, Н. Колосова, І. Стрижова, Л. Сукіна, С. Матяж, Ю. Хобта, ін.); *історичний, науково-педагогічний* (О. Друганова, В. Корнієнко, Г. Круль, А. Нарадько, Н. Сейко, ін.). На тлі аналізу ретродосвіду в контексті: а) висвітлення генези благодійності з найдавніших часів Київської Русі й упродовж кількох століть потому; б) вивчення меценатської діяльності як найвищої форми прояву благодійності в культурному та соціальному житті країни; в) дослідження історичних практик благодійної діяльності в освіті на регіональному та загальнодержавному рівнях – феномен жіночої благодійності в освіті висвітлювався побіжно й не системно, переважно охоплюючи XIX – початок XX ст. У цілому представлений доробок свідчить про міцність і неперервність національних традицій благодійності українського народу, чим створює духовно-моральний фон для дослідження благодійних ініціатив жінок в освітній галузі України XVII–XVIII ст.

В *історіографії гендерної зорієнтованих досліджень на «жіночу історію»* важливими напрямками для дослідження стали: *загальноісторичний, феміністичний* (М. Богачевська, В. Борисенко, О. Кривоший, О. Лабур, О. Луговий, О. Луценко, Н. Полонська-Василенко, Л. Смоляр, С. Шашков, Ролле Й. (Антоній I) (Польща), ін.); *історико-персо-*

нологічний, феміністичний (В. Біднов, С. Генік, О. Гуржій, О. Дзюба, О. Козуля, П. Кралюк, О. Кривоший, О. Лазаревський, О. Левицький, З. Хижняк, Ю. Хорунжий, К. Готтфрід (Польща), В. Добровольська (Польща), ін.). На тлі піднятих в цих роботах питань: а) дослідження етапів розвитку історії українського жіноцтва; б) вивчення теорії та історії вітчизняного жіночого руху; в) висвітлення життєопису конкретних історичних постатей жінок – філантропія сприймалася як один із альтернативних напрямів повноцінної соціалізації в суспільстві. В якості історико-педагогічного явища благодійна діяльність жінок не розглядалася. У межах дослідження названі праці розкривають гендерну структуру тогочасного суспільства, допомагаючи дослідити соціально-становий характер громадської активності жінок, з'ясувати їхнє місце і роль в суспільно-житті XVII – XVIII ст.

В історіографії досліджень з історії жіночої благодійності виділено: *філантропічний, історико-феміністичний* (П. Аріян, В. Клячкина, А. Шведов, А. Ліндермеєр (США), ін.); *філантропічний, гендерно-науковий* (І. Гребцова, А. Евстратова, Л. Жукова, С. Накаєва, Ю. Нагорна, С. Пашенцева, Н. Соловійова, ін.) напрями. Жіноча благодійність в цих дослідженнях висвітлювалася як самостійне соціальне, соціокультурне, історичне явище; її вивчення в історико-педагогічній площині, зокрема XVII–XVIII ст. науковцями не здійснювалося.

Значна кількість досліджень з проблеми є свідченням підвищеного наукового інтересу до окремих аспектів жіночої благодійності в освіті. Водночас суттєвою прогалиною в комплексі представлених наукових доробків вважаємо: зосередження авторів на вивченні благодійності жінок переважно XIX – початку XX ст., ігнорування періоду XVII–XVIII ст.; превалювання описово-статистичного та мемуаристичного характеру в узагальненні досвіду жіночої філантропії (поява наукових досліджень, що ґрунтуються на методологічних позиціях гендерної технології розпочалася лише з кінця XX ст.); звернення більшості дослідників до ретродосвіду благодійності як історичного, соціального, соціокультурного явища, а не історико-педагогічного; відсутність наукового впливу благодійної діяльності жінок на розвиток сучасної освіти, мотивації використання історичних здобутків жіночої благодійності в умовах XXI ст.

Володимир Мокляк

ЗНАЧЕННЯ САМОВРЯДУВАННЯ В ТРУДОВОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Поява перших вітчизняних позашкільних закладів на початку ХХ ст. пов'язана з іменами С. Т. Шацького та О. У. Зеленка. З 1905 р. вони почали засновувати притулки та клуби, які мали одну спільну назву “Дневной приют для проходящих детей”. Тут дбали про створення для відвідувачів таких умов, які б дозволяли їм жити багатим емоційним та розумовим життям. Велику увагу приділяли вихованню в дітей почуття товарищескості, солідарності, колективізму. Незвичним явищем для педагогічної практики того часу стала організація дитячого самоврядування. Були відкриті майстерні і організовано культурно-просвітницьке товариство “Сетлмент”, назва якого походила від однойменних об'єднань Сполучених Штатів Америки. *Сетлмент* – це розселення культурних інтелігентних людей серед бідного населення для здійснення просвітницької діяльності [8; 9; 10].

Ліцензія на освітню діяльність у “Сетлменті” була видана на ім'я О. У. Зеленка, цей заклад поєднував функції дитячого садка для дітей робітників, початкової школи та ремісничого училища. Учні були організовані в групи по 12 чоловік (хлопчики та дівчатка окремо); кожна група самостійно планувала навчальну програму і виробляла власні правила поведінки.